

DORA MAČEK

NEKE OSOBINE PARATAKSE U HRVATSKOM
ILI SRPSKOM I NEKIM GERMANSKIM JEZICIMA

1. U ovom se radu želim osvrnuti na strukture vezane svezom *i* i njenim ekvivalentima u engleskom (E), njemačkom (NJ) i švedskom (Š) jeziku. Budući da je riječ o vrlo jednostavnom i rasprostranjenom načinu povezivanja raznih struktura, za koji se lako nalazi ekvivalent u svakom stranom jeziku (vjerojatno se može govoriti o jezičnoj univerzaliji), začuđuje kada primijetimo da stranci (pogotovo izvorni govornici germanskih jezika) griješe, čak kad dobro govore hrvatski ili srpski (HS) jezik.

2. Pod parataksom se podrazumijeva (Simeon, 1969/20) koordinacija, usporednost, nezavisnost, tj. sveza između dviju rečenica (riječi ili skupova riječi istog ranga), koje su gramatički nepovezane i neovisne jedna o drugoj, ali mogu biti sadržajno povezane. Parataksa se izražava ili samo usporednim nizanjem (asindetska sveza) ili usporednim veznicima (sindetska sveza).

Tu se, međutim, može učiniti preciznija podjela (Quirk i dr., 1985/919), tako da se pojam parataksa primijeni šire, tj. na sve jukstaponirane jedinice istog ranga, npr. dometnute rečenice ili pitanja:

1. Eto, ostali smo prijatelji, *zar ne?*

U takvim slučajevima nije riječ o asidentskoj svezi, jer ona podrazumijeva alternativnu mogućnost da se umetne vezivna riječ, a to je ovdje nemoguće:

1.a. Eto, ostali smo prijatelji, *i zar ne?*

Koordinacija je, naprotiv, vrsta paratakse u kojoj takva mogućnost postoji. Koordinacijom se, dakle, spajaju jedinice na istoj jezičnoj razini u nizove pomoću vezivnih riječi, što je češće, ili bez njih.

Ako je riječ o nizanju rečenica na razini teksta, ono se razlikuje od koordinacije na nižim razinama (rečenica, riječ, morfem). Na razini teksta slobodne se rečenice nižu ili spajaju u veće jedinice (govorne čine, paragrafe i sl.) teksta, odnosno diskurza. Takvo spajanje jedno je od sredstava kohezije, tj. povezivanja dijelova teksta (diskurza) u koherentne cjeline (Halliday i Hasan, 1976/226—273). Spajanje se vrši pomoću vezivnih riječi (konektora) ili bez njih, a naziva se konjunkcijom.

Razlika između konjunkcije i koordinacije jest u prvom redu u tome što je konjunkcija sredstvo kohezije teksta, a koordinacija jest sintaktička struktura. To podrazumijeva da su gramatička sredstva povezivanja, dakle elipsa, sročnost, anafora pomoću zamjenica, slaganje vremena i sl., bitnija u koordinaciji nego u konjunkciji. Sa semantičkog stajališta kaže se da koordinacija izražava određene logičke odnose, a konjunkcija samo dodavanje novih jedinica teksta.

Nadalje, koordinacija povezuje parove ili više jedinica istog ranga u jednu cjelinu, pa tako često veznik *i* »zbraja« nekoliko prethodno nanižanih jedinica. One pri tome funkcioniraju kao jedna. To se vidi npr. kada se koordiniraju rečenice sa subjektima u jednini s istim predikatima: subjekti se vezuju veznikom *i*, a predikat je glagol u množini, kao da su koordinirani subjekti jedan subjekt u množini:

2. *Profesor i Tračak* u prvi mah *nisu mogli* odgovoriti ništa.

Ova je rečenica nastala od ishodišnih rečenica.

2.a *Profesor nije mogao* odgovoriti ništa. + *Tračak nije mogao* odgovoriti ništa.

Naprotiv, dvije slobodne rečenice u konjunkciji:

3. *Nabasali smo na njega kao ćorava koka*. I sada znam kuda moram dalje.

ne čine jedinicu strukture u tom smislu. Ovdje se samo nastavlja gradnja jedinstvenog teksta. Koherenciju osigurava veći dio konteksta, u kojemu »nabasavanje« na neki način razjašnjava govorniku pravac daljeg kretanja.

S pragmatičkog stajališta, druga rečenica u nizu uvijek donosi novu obavijest u vezi sa sadržajem prethodne rečenice. Pri spajanju slobodnih rečenica jednaka se važnost pridaje objema rečenicama, tj. obavijestima, dok je u nezavisno složenoj rečenici fokus na drugoj rečenici. Jače isticanje važnosti jednog dijela rečenice postiže se, između ostalog, i sklapanjem rečenica u zavisne nizove, gdje je zavisna rečenica i u strukturi podređena glavnoj. Ova tri poretka, dakle, imaju različite obavijesno-stilističke vrijednosti.

Smatra se (npr. Antoš, 1974; Simeon, 1969; Wollmann, 1974) da je vezivanje rečenica u tekst jednostavnim nizažnjem najstariji način stvaranja diskurza. Za njim slijedi vezivanje pomoću vezivnih riječi u nezavisno složene rečenice, a tek zatim dolazi sklapanje u zavisno složene strukture. Taj se filogenetski slijed potvrđuje i učestalošću nezavisno složenih rečenica u dječjem govoru i pismu, te u svakodnevnoj komunikaciji, dok su zavisno složene strukture češće u znanstvenom diskurzu (Antoš, 1974; Halliday i Hasan, 1976; Quirk i dr., 1985). Štoviše, na reprezentativnom korpusu engleskog jezika ustanovljeno je da samo u pisanim znanstvenim tekstovima mogu zavisno složene rečenice biti učestalije od nezavisno složenih, a nisu potvrđeni tekstovi bez ijedne nezavisno složene rečenice.

Niz slobodnih rečenica spojenih u tekst pomoću vezničke riječi stilski je obilježen jer se, kako je rečeno gore, svakoj rečenici daje posebna težina. Tome u govoru pridonosi stanka između rečenica i intonacija. Međutim, žanrovski, takve se rečenice najčešće nalaze u tekstovima u kojima se oponaša govor neškolovanih ljudi ili, naročito, djece. U dječjoj književnosti takvo je povezivanje rečenica u tekst vrlo često.

3. Sintaktička struktura usporednog vezivanja jedinica jednakog ranga u cjeline (koordinacija) i način kojim se u koherentne cjeline vežu slobodne rečenice u tekst (konjunkcija) imaju mnogo zajedničkih crta. U ovom ću se radu ograničiti samo na promatranje slobodnih rečenica povezanih vezničkom riječi *i* u HS, odnosno *and* u E, *und* u NJ i *och* u Š, i isto tako povezanih nezavisno složenih (tzv. sastavnih) rečenica. Koordinaciju jedinica na razini nižoj od rečenice, koje također potpadaju pod pravila strukture što se naziva koordinacija (Maček, u tisku), nećemo obrađivati.

Materijal koji je poslužio kao korpus jesu tri dječja romana i njihovi prijevodi na HS.¹

4. *Veznik »i«*. Premda postoji razlika između veznika *i* i konjunktorā *i* u funkciji, *i* premda *i* pokazuje sličnosti u funkciji s nekim drugim vezivnim riječima (prijedlozima, prijedložnim frazama i sl.), ovdje neću praviti posebnih razgraničenja i upotrebljavat ću za oba vezivna elementa termin »veznik«.

4.1. *I, and, und, och* (u daljem tekstu *i* kad se odnosi na sva četiri jezika) nepromjenjive su riječi *i* uvijek se nalaze između dvije rečenice (ili neke druge dvije jedinice) koje povezuju. Često se u opisima kaže da stoje na početku druge rečenice, i to je doista istina ako su nam pred očima slobodne rečenice, jer one započinju, nakon stanke, veznikom, koji i intonacijski, a i u ortografiji pripada drugoj rečenici. No unutar složene rečenice, kao i kod drugih koordiniranih konstrukcija, veznik *i* ne pripada strukturi ni jedne rečenice, on se odnosi na obje. To je vidljivo iz primjera asindetske sveze, gdje se veznik jednostavno izostavlja.

Primjeri koji slijede pokazuju kako se veznik *i* može izostavljati ili umetati bez promjene smisla, kako su to činili prevodioci u svom tekstu.

4. E	»Please, Ma'am is this New Zealand? Or Australia?« (<i>and she tried to curtsy as she spoke...</i>)
HS	»Molim vas, gospođo, je li ovo Novi Zeland ili Australija?«
(Ø Dok je to govorila, pokuša da se uljudno pokloni...)

¹ Lewis Carroll »Alice's Adventures in Wonderland«, The World Publishing Company, Cleveland 1946.

Lewis Carroll »Alica u zemlji čudesa«, prijevod Mira Jurkić-Šunjić, Mladost, Zagreb 1981.

Erich Kästner »Emil und die Detektive«, Überreuter, Wien 1956.

Erich Kästner »Emil i detektivi«, prijevod Gustav Krklec, Mladost, Zagreb 1978.

Astrid Lindgren »Pippi Langstrump«, 1972.

Astrid Lindgren »Pipi Duga Čarapa«, prijevod Minko Rumac, Mladost, Zagreb 1974.

5. Š »Var inte rädsla« skrek Pippi. »Det är inget farligt.«
 Ø När poliserna kom på två stegs avstånd från Pippi, skuttade hon raskt från skornstenen...
 HS »Ništa se ne bojte!« dovikivala im Pipi. »Nije opasno.«
I kad su policajcima nedostajala još samo dva koraka pa da je dohvate, Pipi hitro skoči s dimnjaka...

S veznikom *i* ili bez njega tekst je jednako prihvatljiv, osim što su one s veznikom nešto tješnje povezane. Slično je i kod nezavisno složених rečenica s veznikom *i*:

6. Š Tommy och Annika satt på vedlären *och* såg på hur hon for fram över pepparkaksdegen *och* hur hon kastade kakorna på plåtarna *och* hur hon slungade plåtarna in i ugnen.
 HS Tomi i Anika sjedili su na sanduku *i* promatrali je kako trči preko tijesta, Ø baca gotove kolače u tepsije *i* trpa ih u pećnicu.

4.2. *Sinonimi veznika i u HS*. Da bi se mogla ostvariti sveza s *i*, moraju obje povezane jedinice biti sukladne, tj. njihova sveza ne smije biti suprotna iskustvu, jer inače se tekst ne može razumjeti i nekoherentan je. Npr. rečenice u primjeru 7. nisu sukladne u tom smislu:

7. E »Stop this moment, I tell you.« + *And* she went on all the same.
 HS »Odmah da ste prestali, kažem vam!« + *I* plač se nije dao zaustaviti.

Ako na zapovijed da nešto prestane ono ipak ne prestaje, onda to nije jednostavno dodavanje prijašnjem tekstu, nego predstavlja suprotnost onome što se iz iskustva očekuje, pa je prikladan suprotni veznik *but* odnosno *ali*.

U HS se veznik *i* klasificira zajedno s *pa*, *te*, *ni* i *niti*, kao sastavni veznik, pa se i rečenice koje se sklapaju pomoću tih veznika nazivaju sastavnima. U E, NJ i Š postoji samo po jedan takav jednostavni sastavni veznik, tj. *and*, *und*, odnosno *och*. Dakako da se u sva četiri jezika mogu upotrebljavati u istoj funkciji razni veznički prilozima, vezivne riječi složene od jednostavnih veznika i priloga, korelativni veznici (*i...i*, ne samo... nego *i* i *sl.*), ali ovdje ću se usredotočiti samo na osnovne nezanimljane veznike (*i*, *pa*, *te*, *and*, *und*, *och*).

Kao što se već i iz samog inventara sastavnih veznika vidi, nerazmjernost između njihova broja u HS i germanskim jezicima čini ih zanimljivima za kontrastiranje, a može se i predvidjeti da bi greške kod stranih govornika mogle proizlaziti i iz te činjenice. Uspoređujući prijevodne ekvivalente, moći će se stvoriti određena slika o tome kad i uolikoj mjeri se veznički sinonimi u HS »slobodno izmjenjuju« (Katičić, 1986/163).

Ovdje ćemo navesti kako se običava definirati značenje sastavnih veznika, tj. kao »srodno« značenju nekih priloga (npr. Katičić, 1986/156—164):

- i = također, čak, zatim, nato
 pa² = zatim, nato, onda
 te = zatim, nato, onda.

U stvari, značenja *zatim*, *nato* i *onda* su međusobno vrlo slična i zajednička su svim trima veznicima. Osnovni smisao jest, čini se, dodavanje, a taj smisao ima i *također*. Jedino je *čak* drugačije, ono je emfatično. Ti se prilozima često dodaju veznicima, pa se dobiju pojačane sveze, kao što su: *i onda*, *pa zatim* itd. Značenja veznika *and*, *und* i *och* ista su, ili vrlo slična, a mogućnosti povezivanja s prilozima također: *and also*, *und dann*, *och sen* itd.

Da bismo mogli ustanoviti kada se veznički sinonimi mogu slobodno izmjenjivati, a kada ne, promotrit ćemo ih unutar semantičke organizacije kohezije slobodnih rečenica i koordinacije sastavnih nezavisno složenih rečenica.

4.2.1. Nizanje rečenica u tekst gradi se na određenim odnosima između jedinica u nizu. Bez tih odnosa ne bi bilo koherencije teksta, tj. primalac teksta ne bi ga mogao shvatiti kao jedinstvenu obavijest (Beaugrande i Dressler, 1981/4; van Dijk, 1977/103—108). Ti odnosi odražavaju segmente iskustva govornika i sugovornika, a oni mogu biti organizirani na principu linearnosti, ali i prostornosti ili hijerarhije.

Najjednostavniji takav odnos jest baš onaj koji je izražen svezom *s i* (Halliday i Hasan, 1987/233), a smisao mu je aditivan, tj. izražava dodavanje. Taj odnos ne označava ništa drugo nego da se slobodne jedinice (rečenice) vežu u cjelovit tekst (vidi gore 2). Takav odnos jest prema tome karakterističan za koheziju teksta, a ne za koordinaciju u nezavisno složenim rečenicama. Takav je primjer:

8. NJ »Lass nichts liegen, mein Junge! *Und* setz dich nicht auf den Blumenstrauß! Und den Koffer lässt du dir von jemandem ins Gepäcknetz heben.«
 HS »Ne zaboravi ništa, dijete! *I* pripazi da ne sjedneš na cvijeće! *I* zamoli nekog da ti kovčeg metne u mrežu iznad glave.«

Ovaj se niz rečenica osjeća kao dodavanje misli koje su govorniku naknadno pale na pamet i češće su u govoru (dijalogu) nego u unaprijed smišljenom i organiziranom tekstu. Niz bi čudno zvučao kao niz nezavisno složenih rečenica koji mora unaprijed biti strukturiran:

- 8.a NJ? »Lass nichts liegen, mein Junge, *und* setz dich nicht auf den Blumenstrauß, und den Koffer lass dir von jemandem ins Gepäcknetz heben.«
 HS? »Ne zaboravi ništa, dijete, i pripazi da ne sjedneš na cvijeće, i zamoli nekog da ti kovčeg metne u mrežu iznad glave.«

² Oblici *pak* i *ter* nisu uzeti u obzir jer se ne javljaju u korpusu.

Osim toga, u NJ zadnje dvije rečenice imaju različite strukture iako obadvije znače zapovijed. Present iz zadnje rečenice mora se složiti s imperativima u prve dvije. Ovo ograničenje ne postoji u nizu slobodnih rečenica.

Međutim, i takvo dodavanje češće je ako je uz njega impliciran još i neki drugi odnos. Rečenice u narednom primjeru nisu vremenski porredane, ali se upotrebljava prijedlog koji ih smješta u vremenski slijed:

9. NJ »Liegt alles auf dem Bett. *Und* zieh die Strümpfe vorsichtig an. *Und* wasch dich *erst* gründlich. *Und* ziehe dir neue Schnürsenkel in die Schuhe.«
- HS »Sve je spremljeno na krevetu. *I* obuci pažljivo čarape. *Ali najprije* se dobro operi. *I* uvuci nove uzice u cipele.«

4.2.2. Vremenski slijed je vrlo čest odnos, kako između slobodnih rečenica, tako i između koordiniranih rečenica.

10. E »I'll give them a new pair of boots every Christmas«. *And* she went on planning to herself how she would manage it.
- HS »Poklonit ćemo im svakoga Božića par lijepih čizama« reče sama sebi *i* stane razmišljati kako bi to uradila.

Katkada se može dodati još i vremenski prilog da pobliže označi vremenske odnose:

11. E So she set to work, *and very soon* finished off the cake.
- HS Prihvati se posla *i začas* pojede kolač do zadnje mrvice.

U oba primjera moglo bi se dodavati još i drugih priloga za isticanje vremenskog slijeda (npr. *and then very soon, and afterwards very soon — i onda začas, i zatim začas*). U HS bi, osim toga, rečenice mogle biti povezane i sinonimskim veznici *pa i te: pa začas pojede kolač, te začas pojede kolač*.

Ovdje valja primijetiti da se složena rečenica u primjeru 11. ne bi mogla vezati samo nizanjem. U koordinaciji se, naime, članovi obavezno moraju vezati veznikom. Elipsa veznika moguća je u nizu većem od dva, ali i tu je veznik obavezan između zadnja dva člana. Niz u rečenici 11. bez veznika bi se mogao interpretirati samo kao nezavršeni slijed:

- 11.a E So she set to work, very soon finished off the cake ... (and then went to bed).
- HS Prihvati se posla, začas pojede kolač ... (i ode u krevet).

Kad bi se rečenice formulirale kao dvije slobodne rečenice, veznik bi mogao izostati, ali u E se u tom slučaju ne bi smio izostaviti subjekt:

- 11.b E So she set to work. *She* very soon finished off the cake.
- HS Prihvati se posla. Začas pojede kolač.

U HS, dakako, takvih ograničenja nema, budući da je elipsa subjekta uobičajena, štoviše neoznačena preoblika.

Vremenski slijed, međutim, može ujedno imati i drugih značenja, npr. on može odražavati i namjeru, kao u primjeru koji slijedi:

12. NJ »Gib mir die Adresse, *und* ich erschiesse den Kerl.«
 HS »Daj mi adresu *pa da* ubijem tog magarca.«

Kombinacija odnosa vidi se jasno iz prijevoda, gdje je zavisna namjerna rečenica uz glavnu vezana još i sastavnim veznikom *pa*. Prijevod točno interpretira originalnu rečenicu, u kojoj je u vezniku *und* predstavljen i vremenski slijed događaja i namjera. Dakako da je i HS prijevod mogao glasiti:

- 12.a HS »Daj mi adresu *i* ja ću ubiti / *pa* ću ubiti tog magarca.«

a da se ne bi promijenio smisao. Sastavna rečenica izražava veću vjerovatnost da će se radnja, odnosno namjera, izvršiti nego što to čini zavisno složena namjerna rečenica, gdje je težište na namjeri a ne na izvršenju.

Kad bi se upotrijebio samo veznik *pa*, dobile bi se dvije nezavisne rečenice i smisao bi bio isti kao i u svezi s *i*. Između tih dviju sveza ipak postoji razlika, ali ne u smislu, nego u sintaksi. Budući da se *i* proklitički oslanja na iduću riječ, ne može do nje stajati enklitika, tj. druga nesamostalna riječ, u ovom slučaju oblik glagola *htjeti* (*ću*). Zato u svezi s *i* nema elipse subjekta iako struktura nije emfatična. Kad bi subjekt (*ja*) ostao uz *pa* (*pa* ću ja ubiti), to bi značilo »ja ću izvršiti radnju a ne netko drugi«.

Veznik *te* moguć je u svim rečenicama i nizovima gdje je impliciran vremenski slijed. U gornjem primjeru bi ipak bio neprimjeren, ali iz pragmatičkih razloga, jer u govorenom, neformalnom stilu *te* nije uobičajeno:

- 12.b HS »Daj adresu *pa* /? *te* ću ubiti tog magarca.

I naredni primjer izražava vremenski slijed:

13. NJ Er drückte die Mutter fest an sich. *Und* sie gab ihm einen Kuss auf die Nase.
 HS Čvrsto je privinuo majku sebi. *A* ona ga je poljubila u nos.

U idućem se primjeru na vremenski slijed ukazuje još i prilogom *onda*:

14. Š På ett ögonblick stod hon uppe på takåsen *och* hoppade behändigt upp på skorstenen.
 HS Za trenutak već je stajala na sljemenu krova, *a onda* se lakim skokom našla na dimnjaku.

Veznik *i* u prijevodima je zamijenjen suprotnim veznikom *a*, a ne jednim od sinonima. Suprotno značenje ovog veznika, ako ovdje uopće postoji, slabije je izraženo od značenja koje imaju sastavni veznici. To se vidi, s

jedne strane, što prevodi NJ i Š sastavne veznike *und* odnosno *och*, a ne suprotne *but* odnosno *men*, a s druge strane što se ne može lako zamijeniti svojim sinonimom *ali*:

- 13.a HS *Čvrsto je privinuo majku sebi. *Ali* ona ga je poljubila u nos.
 14.a HS *Za trenutak već je stajala na sljemenu krova, *ali* onda se lakim skokom našla na dimnjaku.

S druge strane, opet, *a* je zamjenjivo s *i* i *pa*. *A* kao i *i* klitički je oblik, pa za njega vrijede ista pravila reda riječi i elipse subjekta.

4.2.3. Odnos istovremenosti i prostornog rasporeda (slijeda) također se izražava svezom s *i*, npr.

15. NJ »Und überarbeite dich nicht, Muttchen! *Und* werde ja nicht krank.«
 HS »I ne napreži se odviše, majčice! *I* nemoj se razboljeti.
 16. Š Och hästen skumpade runt, runt i trädgården *och* Tommy sjöng.
 HS Konj je kaskao vrtom, *a* Tomi je pjevao.

U 15. primjeru *i* se ne može zamijeniti s *a*, niti može u 16. *i* alternirati s *a*. Ta je zato što *i* povezuje rečenice u kojima se ne mijenjaju osobe, mjesta i sl., dok *a* povezuje rečenice s promjenom sudionika. U 15. bi *a* bilo moguće jedino ako bi se naglasila suprotnost između radnje (dogadaja, stanja) u prvoj rečenici i onog u drugoj, npr.

- 15.a HS »I ne napreži se odviše, majčice! *A* nemoj se *ni* razboljeti.«

Pa i *te* ne mogu zamjenjivati *i* i *a* ako vremenski slijed nije impliciran.

4.2.4. Rečenice povezane veznikom *i* mogu izražavati i uzročno-posljedične odnose, npr.:

17. Š »Hela världen är full med saker, *och* det behövs verkligen, att nagon letar reda på dom.
 HS »Čitav svijet je pun stvari *pa* treba netko tko će ih pokušati i pronaći . . .«

Pa je u ovom primjeru zamjenjivo s *i*, ali ne i s *a*. Može se, međutim, pojačati priloškim izrazom *zato*, čime se otkriva i posljedična veza druge rečenice s prvom, tj.

- 17.a HS »*Budući da* je čitav svijet pun stvari, treba netko tko će ih pokušati pronaći . . .«

Zavisno složena rečenica sinonimna je s nezavisno složenom rečenicom, ali se jasno usredotočuje na uzročno-posljedičnu vezu, koja je kod sveze

s *i* i *pa* nešto slabija jer je ovdje u smisao uključen i slijed ili poredak u prostoru (*i*) i vremenu (*i*, *pa*). Ako se takvi odnosi formuliraju kao slobodne rečenice, veznici se sasvim mogu izostaviti, uz ograničenja o kojima je ranije bilo govora, tj. u Š se ne može izostaviti subjekt:

17.b Š Hela världen är full med saker. *Det* behövs...

4.2.5. Kao što se već i do sada moglo vidjeti, često se izražava nekoliko odnosa istovremeno. Tako se i u primjeru

18. E There ought to be a book written about me, that there ought! *And* when I grow up, I'll write one...

HS Trebalo bi da se o meni napiše čitava knjiga, bilo bi to pravo. / Kad narastem napisat ću je.

izražava namjera da se nešto učini, ali i slijed događaja, što se vidi i iz prikladnosti veznika *i* i *pa* u ovoj asindetskoj svezi u prijevodu. Ako se rečenice povežu veznicima *a* ili *ali*, izražava se i suprotnost sadašnjem stanju. Prilog *zato* uz sva ova značenja može istaći i uzročno-posljedični odnos između nedostatka knjige i namjere da se ona napiše. Uz *zato* mogu stajati i veznici, npr. *i zato*, *a zato*, *pa zato* i sl.

4.2.6. Veznik *i* i njegovi sinonimi javljaju se i kao signali nadovezivanja teksta na prethodni diskurz, i to posebno na nekim položajima.

Primijećeno je (Halliday i Hasan, 1976³) da se *and* često javlja na granici između dijaloga i naracije. To jest tako u našem tekstu na E, ali nije potvrđeno u jednakom omjeru u drugim tekstovima, kako E, tako i na drugim jezicima, pa se može smatrati stilskom idiosinkrazijom pisca. To je, dakle, moguće stilsko sredstvo, ali nije obavezno, a ima ga u svim tekstovima, ali ne u tolikoj mjeri kao u našem E. U SH je u tom položaju najčešći veznik *a*, npr.

19. E ... it had no pictures or conversations in it, »*and* what is the use of a book« thought Alice »without pictures ...«

20. NJ »Nein, mein Junge fährt für eine Woche nach Berlin zu Verwandten«. *Und* Emil wurde es dunkelblau ... vor den Augen.

21. HS »Zar je već sve uređeno?« upita jedan policajac. »A gdje je taj tvoj dječji dom?«

Kao u primjeru 21. pitanja često počinju s *a*, čak ako u originalu nema ekvivalenta, pa tako i u originalu primjera 21:

21. Š »Var ligger det barnhemmet?«

U HS se slobodne rečenice, naročito u dijalogu, vezuju i s *pa* npr.

22. HS »*Pa* to je gradski stražar Ješke« reče majka.

NJ »Das ist *doch* Wachtmeister Jeschke« sagte die Mutter.

³ Oni su se također služili tekstem »Alice's Adventures in Wonderland«.

Ovdje je *pa* prijevodni ekvivalent emfatičke partikule *doch*, pa i ono čima emfatično značenje (a ne srodno prilozima *onda*, *nato* itd.). *Pa* može biti ekvivalent i drugim emfatičnim elementima:

23. Š »*Så* klart att jag tycker«, sa Annika.
 HS »*Pa* jasno da je krasno«

ili emfatičnom naglasku:

24. HS »*Pa* šta ste onda?«
 E »Well! *What* are you?«

Pa i *a* mogu alternirati kao emfatični veznici, s time da je *pa* jače.

5. Nadam se da sam ovim prikazom pokazala da čvrstih granica između načina povezivanja rečenica u tekst ili nizove nezavisno složenih rečenica nema. Alternacije s jednakim smislom ili razlikama malih nijansi moguće su između slobodnih rečenica i nezavisno složenih (katkada i između nezavisno složenih i zavisno složenih), između asindetskih i sindetskih sveza, između upotrebe raznih vezivnih riječi. Najčešće se ne radi o promjeni smisla teksta, nego alternativna organizacija podrazumijeva promjenu fokusa obavijesti, stilske razine i sl. Očite su razlike u upotrebi ovih alternativa u različitim žanrovima, ali i unutar istog žanra, ovisno o sklonostima pisca. To se isto može kazati i za prevodioce, koji pokazuju raspon varijacija od vrlo vjernog prenošenja teksta originala do sasvim slobodnih kreacija.

Može se, dakle, zaključiti da su odnosi ovdje opisanih sveza u pravilu mnogoznačni i da se moraju promatrati kao jedan kontinuum struktura i odnosa, koji se međusobno preklapaju i imaju mnogostruke obavijesne vrijednosti.

Posebno ako govorimo o koordinaciji, tj. nezavisno složenim rečenicama, taj tradicionalni termin ne čini se sasvim točnim. Bliže istini jeste termin »međuzavisno složene rečenice« (Barić i dr. 1979/383).

5.1. S obzirom na kontrastivni cilj, tj. namjeru da se odrede ograničenja upotrebe sinonima veznika *i* u HS, umjesto čvrstih pravila navest ću nekoliko preporuka.

a) Prva se odnosi na veznik *a* kada nema suprotnog značenja, dakle nije ekvivalent veznicama *but*, *aber* i *men*. Taj je veznik obavezan kada se povezuju rečenice s različitim subjektima i predikatima, odnosno kada se potpuno mijenja scena i sudionici (vidi 4.2.3). Jedina moguća alternativa (kako u tekstu, tako i unutar rečenice) jest izostavljanje veznika.

25. HS Alica je propala kroz zečju jamu, (a) Emila su okrali u vlaku, *a* Pipi se potukla s tri dečka.
 25.a HS Alica je propala kroz zečju jamu. Emila su okrali u vlaku.
 (A) Pipi se potukla s tri dečka.

b) Ukoliko su subjekti različiti a predikat isti, moguća je sveza s *i*, ali je prikladnije kombinirati veznike *a* i *i*.

26. HS Alica je glavno lice dječjeg romana, *a i* Emil je glavno lice dječjeg romana.

c) Ako su subjekti različiti, ali je drugi subjekt prisutan u drugoj funkciji u prvoj rečenici (dakle nije potpuna promjena sudionika i scene), oba veznika mogu alternirati (vidi primjere 13. i 14).

d) Kad je isti subjekt i različiti predikati, veznici su *i*, *a i pa* ako slijede prilozi kao *zatim* i *onda*.

27. HS Alica je popila tekućinu *i (onda) / a onda / pa (onda)* prošla kroz vrata.

Tu je, međutim, važan odnos subjekta i predikata. Npr. ako je u prvoj rečenici subjekt agens, a u drugoj pacijens, rečenice se ne mogu vezivati s *a onda*. Ako je funkcija subjekta ista u obje rečenice, sveza je moguća. Zato se čini da je 27. manje prihvatljivo od 27.b i c:

- 27.a HS Alica je popila tekućinu *a onda* se smanjila.
b. Alica je popila tekućinu *i* smanjila se / *pa* se smanjila.
c. Alica je popila tekućinu *a onda* se nasmijala.

e) Ni u jednom od gore navedenih primjera *a* ne označava suprotnost, nego samo povezivanje u niz. Ono se ne može zamijeniti s *ali*, osim ako zaista ne izražava neku suprotnost, kao u primjerima 9. i 18. (suprotno onome što se očekuje da će se dogoditi), mada je to često teško odrediti. Ako je riječ o pravom kontrastiranju činjenica, potrebne su i druge preoblike, kao promjena reda riječi radi promjene fokusa, npr.

28. HS Emil je promijenio košulju *a* čarape nije promijenio.
28.a Emil je promijenio košulju *i/a* nije promijenio čarape.

28. izražava suprotnost između dvije radnje, a 28.a samo nadovezuje radnje jednu na drugu.

f) *Pa* označava ili vremenski slijed ili je emfatično. Ne može se upotrebljavati za odnose istovremenosti ili rasporeda u prostoru. U idućem je primjeru *pa* moguć veznik ako izražava vremenski slijed čitanja, ali nikako ako je samo obavijest o pročitanim knjigama:

29. Čitala sam Alice (pa) Emila, (pa) Pipi.

Nemoguće je također:

30. *Na stolu je Alice, *pa* Emil, *pa* Pipi.

g) *Te* je vrlo formalan veznik i ne treba ga upotrebljavati u govoru, a u pismu samo ako je potreban da se razbije monotono ponavljanje veznika u dužim rečeničnim nizovima. Nije stilski prikladno:

31. HS *Morim vas napisati adresu *te* frankirajte markom od 50 din.

L I T E R A T U R A

- Antoš, Antica, *Osnove lingvističke stilistike*, Školska knjiga, Zagreb 1974.
- Barić, E. i drugi, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979.
- Beaugrande, Robert de i Wolfgang Dressler, *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London 1981.
- Halliday, M. A. K. i Ruqaiya Hasan, *Cohesion in English*, Longman, London 1976.
- Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1986.
- Maček, Dora, »*And* in English Grammar and Usage«, *Studia Romanica et Anglica*, u tisku.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech i Jan Svartvik, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, Longman, London 1985.
- Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb 1969.
- van Dijk, Teun A., *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse.*, Longman, London 1977.
- Wollmann, Franz, *Deutsche Sprachlehre*, Hölder-Pichler-Tempsky, Wien 1947.

S u m m a r y

SOME FEATURES OF PARATAXIS IN SERBO-CROATIAN AND SOME GERMANIC LANGUAGES

By comparing English, German and Swedish sentences and clauses linked by *and* with such structures in Serbo-Croatian, an attempt is made to formulate differences between various closely related structures and functions. Of particular interest is the distribution of the SC conjunctions *i*, *pa*, *te*, and *a*. The variations observed are found to be a cline rather than strictly delimited.